

Kommentar till Urwitz: Så fel är det kanske inte

När jag en varm julidag fick Gabriel Urwitz inlägg kände jag en viss motvilja mot att sätta mig och läsa det. Motviljan berodde inte på att han uppenbarligen starkt ifrågasatte min utredning. Det var i stället roligt att någon efter sex år satt sig ned och ägnat mitt arbete en kritisk granskning.

Motviljan berodde i stället på de minnen som väcktes av den julimånad för sex år sedan, då jag i bankens stilla och sommarheta lokaler trälade med att bringa reda och mening i det omfattande bankstatistiska primärmaterial som jag fått tillgång till. Att återigen fördjupa sig i detta material tog emot.

Min avsikt med undersökningen var att, för i första hand de då existerande storbankerna - SEB, SHB, Nordb., GOTA, Sparb Sv. och Föreningsb. – ge en rättvisande bild av utvecklingen av deras kreditgivning under perioden 1980–1993; omfattningen årsvis och med uppdelning på svenska kronor och utländsk valuta och vidare med fördelning efter olika typer av kredittagare. Allt redovisat bankvis och med förlusterna under åren 90-93 fördelade på motsvarande sätt. Sådana uppgifter kunde emellertid icke utläsas ur den publicerade bankstatistiken och heller inte till alla delar plockas fram ur bankernas årsredovisningar.

Bankerna insände emellertid sedan länge till Riksbanken, Finansinspektionen och Statistiska Centralbyrån rapporter

JAN WALLANDER är docent i nationalekonomi och hedersordförande i Handelsbanken. Tidigare chef IUI, t f prof Stockholms Högskola. VD i Sundsvallsbanken 1961-70, VD Handelsbanken 1970-78, ordförande 1978-91. Ordförande BankKriskommittén 1993-94.

som innehöll de uppgifter jag sökte. Dessa rapporter var belagda med sekretess. Jag hade emellertid från de olika bankerna fått tillstånd att ta del av uppgifterna och att bankvis redovisa de resultat jag kom till. Bearbetningen sköttes av Gunnel Rylander, just pensionerad chef för den avdelning inom SCB som svarade för bankstatistiken. I detta sammanhang upptäcktes i bankernas rapporter en del felföringar mellan olika konton, vilka rättades till. Sedan bearbetningen avslutats ålåg det mig att förstöra det konfidentiella material jag fått tillgång till. Jag dröjde emellertid med detta i avvaktan på en seriös diskussion av mina resultat. En sådan lät vänta på sig och för något halvår sedan lät jag materialet gå i tuggen. Vad den av Urwitz påpekade differensen beror på kan jag alltså inte ge något detaljerat svar på.

Det kan i detta sammanhang förtjäna nämnas att i den vanligen använda statistiken över bankernas kreditgivning inte ingick den för bankerna ödesdigra utlåningen till finansbolag, denna utlåning finns däremot med i mina siffror. För en detaljerad beskrivning av den av mig använda utlåningsdefinitionen se Wallander [1994, bil. II]. Jag återkommer till detta.

Urwitz vill med sitt inlägg visa att GOTAs kredithantering och kreditportfölj hade ungefär samma struktur och kvalitet som övriga bankers med ett visst undantag för SHB. Orsaken till att GOTA råka de värre ut än de övriga var i stället att banken hade så mycket sämre kapitalbas.

Enligt min undersökning var det i stället så, att det förelåg påtagliga skillnader i kvaliteten på kredithantering i de olika bankerna. Skillnaden i förlustnivå mellan bankerna och inte minst gällde detta GOTA, berodde inte på att man i större utsträckning gett sig in på riskabla områden t ex finansbolag och fastigheter utan

på att man inom de olika sektorerna tagit på sig engagemang, som det visade sig, med högre risk.¹

I sin diskussion av mina resultat utgår Urwitz inte från min utredning utan från Peter Englunds referat av den. Hans utgångspunkt är "Wallanders tabell", *Tabell 1* i Englunds artikel. Siffrorna i tabellen är hämtade från min undersökning. Valet av period (85-88) är emellertid inte mitt utan Englunds. I det fallet riktar sig alltså de kritiska synpunkterna inte till mig utan till honom.

För att inte i onödan förlänga framställningen kommer jag i det följande att i första hand uppehålla mig vid de två ytterlighetsfallen när det gäller relativ förlustnivå, å ena sidan Handelsbanken med en förlust på 9,5 procent och å den andra GOTA med en nivå på 37,3 procent, alltså fyra gånger så mycket.

Mina siffror avser förlusterna under 1990 till och med 1993, alltså under fyra år. Den bas dessa siffror sätts i relation till är den av mig redovisade utlåningsvolymen per den 31/12 1990.

Urwitz kommer å sin sida fram till att en rättvisande siffra för SHB borde vara 18-20 procent och för GOTA 29 procent. Skillnaden mellan bankerna har alltså krympt avsevärt. Han kommer samtidigt fram till att siffrorna för SEB och Nordbanken är ungefär desamma som för GOTA.

Hur kommer han då över från mina siffror till de av honom redovisade?

För det första byter han utan särskild kommentar *utlåningsbegrepp*. Han utgår sålunda från "utlåning till allmänheten", vilket är lätt att plocka fram ur årsredovisningarna och en delsumma i mitt begrepp. Effekten blir givetvis en höjning av relationstalen över hela linjen. Eftersom utlåning till finanssektorn inte kommer med i Urwitz siffror anser jag mitt begrepp klart mer rättvisande. När det gäller relationen mellan de två bankerna så leder bytet till att SHBs siffror ökar mer än GOTAs och differensen minskar.

För det andra har han flyttat fram *bas-*

tidpunkten ett år, från ultimo 90 till ultimo 91. När det gäller relationen mellan bankerna slår detta åt andra hållet eftersom, enligt mina siffror, utlåningen ökade påtagligt mellan åren i SHB, medan den var praktiskt taget konstant i GOTA. Å andra sidan betyder förskjutningen att förlusterna under 1990 inte kommer med i Urwitz beräkningar. Detta slår åt andra hållet.

Utgångspunkt för mina beräkningar var att under det slutande 80-talets yra hade det inom bankväsendet byggts upp en kreditportfölj med hög risknivå. Denna portfölj gav sedan stora förluster under bankkrisen. Hur stora förlusterna blev för de olika bankerna berodde på kvaliteten på deras kreditprövning och vilken risknivå ledningen var villig acceptera. Det var krisens effekt på denna portfölj jag studerade. Urwitz har samma utgångspunkt.²

Bankkrisen kan sägas ha startat med Nyckelns fallissemang i september 1990 även om, som Englund [1999, s 89] påpekar, varningstecknen börjat visa sig redan ett år tidigare. Krisen gav snabbt starkt ökande kreditförluster. De ökade tre till fyra gånger i jämförelse med den tidigare nivån; mellan 89 och 90 steg de från 2,8 till 10,8 mdr. Mot den bakgrunden och min egen erfarenhet ter det sig för mig rimligt att anta att fr o m årsskiftet 90/91 bör bankledningarna fått klart för sig att det nu fanns anledning att iaktta större försiktighet än tidigare. Alldeles särskilt bör så ha varit fallet i GOTA eftersom man gjort betydande förluster under 1990. Det rörde sig om 927 miljoner och förlustandelen var mer än fyra gånger så hög som i SHB.³

¹ Wallander [1994, s 85-89, 120-130, 140-142].

² För alternativa synsätt se Wallander [1994, s 78-80].

³ VD-kommentarerna i årsredovisningarna för SHB [1990], GOTA [1991] ger klara vittnesbörd om krismedvetandet. Samma gäller motsvarande uppgifter om krisläget i årsredovisningarna för SEB och NB.

Mot detta invänder nu Urwitz att i själva verket fortsatte utlåningsexpansionen under 1991 och bröts först under 92 för samtliga banker samt anför uttalanden från hösten 90 och även 91, som visar på aningslöshet och grov underskattning av kommande förluster från bankdirektörers och myndigheters sida. Med detta vill han visa att den "vårdslösa" kreditgivningen fortsatte under 91 varför han anser att ultimo 91 är en lämplig bastidpunkt.

Under hösten 90 gjordes många uttalanden som vittnade om aningslöshet och framförallt om underskattning. Till en del torde dessa yttranden få tillskrivas en naturlig tendens hos bankmän att vara försiktiga med att "måla fan på väggen", men de sammanhänge också med att man inte kunde föreställa sig vidden och omfattningen av den kris som skulle komma. Detta är emellertid en sak, en helt annan att hävda att man trots starkt stigande förluster och andra varningstecken fortsatte som förut. Detta hindrar inte, som Urwitz påpekat i en tidigare artikel, att bankerna för att skydda sin fordran och som följd av Finansinspektionens påtryckningar tog på sig en del tveksamma krediter.⁴

På sidan 103 i min utredning redovisas i ett diagram utvecklingen av utlåningen i de olika bankerna 1980-93. Därav framgår mycket klart att för GOTA avstannade ökningen helt under 1990 medan SHB ökade ordentligt under 90 och 91; en nedgång inträffade först under 93. Dessa ökning skulle alltså enligt Urwitz vara ett uttryck för att man inte insett vad som var på gång. Så var naturligtvis inte fallet. Förklaringen var en annan. Krisen ledde till att de mest drabbade bankerna satte "lapp på luckan". Ett sådant beteende och föreställningar om att sådant förekommer har en mycket stark effekt på en banks kunder. Vad de söker hos sin bank är bland annat förmågan att kunna bistå dem inte bara i goda tider utan även i onda. Det är mycket allvarligt för banken när de börjar tvivla på detta. Följden blev att SHB under 90-talets första år fick möjlighet att

knyta till sig mängder av intressanta kunder från GOTA och Nordbanken, något som SHBs VD med tillfredsställelse konstaterar i årsredovisningarna för 91, 92 och 93.

Skeendet speglas i siffrorna. Mellan 1985 och 89 mer än fördubblades utlåningen i bankerna. GOTA inte bara höll sin andel av marknaden utan ökade den något. För den mindre expansiva Handelsbanken var utvecklingen den motsatta. För samma period sjönk dess marknadsandel med en fjärdedel. Under 90-talet blev sedan utvecklingen den omvända. Fram till årsskiftet 92/93 hade GOTA förlorat mer än en fjärdedel av sin marknad, medan Handelsbanken återtagit det förlorade och till och med något ökat sin andel.

Mot bakgrund av det ovanstående kan jag inte se annat än att årsskiftet 90/91 är en mer relevant bastidpunkt än 91/92.

Det är emellertid inte bara så att Urwitz förkortat *förlustperioden* med ett år i början utan han har också lagt till tre år på slutet, åren 94, 95, och 96. Något sådant tillägg har han å andra sidan inte gjort för GOTA, som i stället tillgodoräknats en betydande återvinning för motsvarande år. Det är tydligt att effekten av detta räknesätt blir att GOTAs förlustandel sjunker samtidigt som de övrigas andel stiger påtagligt.

Innan jag går in på Urwitz motivering för dessa åtgärder kan det finnas anledning nämna något om vad som menas med förluster i bankväsendet.

Förlustbegreppet styrs av Finansinspektionens tidigare Bankinspektionens anvisningar. Enligt dessa skall som förlust bokföras för det första konstaterade förluster men också "befarade" förluster; från detta dras sedan eventuella återvinningar, vilka kan avse såväl tidigare konstaterade som befarade förluster. Med befarade förluster menas sådana fall där kredittagaren inte betalat räntor och amorteringar på två månader och där man bedömer att hans

⁴ Se Urwitz [1998, s 56].

svårigheter inte är av övergående natur. Under sådana omständigheter skall man ta upp som en förlust skillnaden mellan kreditbeloppet och vad man tror sig få ut av säkerheten.⁵

Det är uppenbart att det finns ett visst utrymme för skönsmissiga bedömningar när en bank skall avgöra hur mycket som skall tas upp som "befarade" förluster. Urwitz hävdar nu att SHB och även andra banker fördelade de "befarade" förluster som man var medveten om över en längre period och alltså uppsåtligen förde Finansinspektionen bakom ljuset. Det är onekligen en allvarlig anklagelse. Under 90-talet kom också Finansinspektionen att alltmer intressera sig för bankernas förlustrapportering vilket minskade utrymmet för skönsmissighet. Vad han säger står också i en viss motsättning till att han i sin tidigare artikel betonar att Finansinspektionen under 90 och 91 skärpte sina krav när det gällde förlustrapporteringen. Denna skärpning gällde givetvis alla banker. Till stöd för sin uppfattning anför han ett yttrande från SHBs VD Arne Mårtensson, som han minns sig ha hört i TV. Han har emellertid inte kunnat återfinna det.

Under bankkrisen fick eller diskuterade alla större banker utom SHB statligt stöd. Arne Mårtensson hade i det sammanhanget en naturlig oro för att detta stöd skulle leda till en snedvridning av konkurrensförutsättningarna till SHBs nackdel och gjorde uttalanden för att förebygga detta. Däremot har jag inget som helst minne av att han skulle ha påstått att banken medvetet skulle ha spritt ut sina förluster. Hans synsätt speglas väl av den skrivelse Bankföreningen i mars 94 skickade till Bankstödsnämnden. Man framhöll i den att "genom stora kapitaltillskott och överföringar av stora volymer problemkrediter från Nordbanken till Securum på för banken förmånliga villkor" så hade bankens konkurrensförmåga ökat på ett oskäligt sätt.

Å andra sidan kan det naturligtvis inte uteslutas att krediter som beviljats fram

till årsskiftet 90/91 – det är ju bara sådana det är fråga om – inte kan ha givit förluster under 94 och framåt som en följd av bankkrisen. Det är alltså förluster som man inte "befarar" under något av åren 91, 92 och 93. Det kan inte uteslutas, men särskilt mycket kan det rimligen inte ha varit. Att anta att alla förluster under de åren skulle vara av den arten förefaller minst sagt våghalsigt, en stor del bör häröra från åren efter bastidpunkten.

Alldeles bortsett från att jag när utredningen gjordes 1994 inte hade några faktiska möjligheter att gå längre, så tror jag därför att den avgränsning jag gjorde är rimlig. Till stöd för en sådan uppfattning kan jag också anföra vad Englund säger i sin artikel. Han påpekar där (s 95) att bankkrisen blev kortlivad och att de ekonomiska indikationerna redan under 94 var tillbaka på "pre-crisis levels".

Men för GOTA tar alltså Urwitz inte upp några förluster alls för åren 94 och framåt. Motivet härför är, att i samband med rekonstruktionen tvingades banken liksom Nordbanken att "omedelbart" skriva av sina förluster. Någon förlust eller förlustrisk fanns därför inte kvar i den kreditportfölj, som från hösten 94 var en del av Nordbankens eller som befann sig i Retriva. Är nu detta ett rimligt resonemang? För det första var det naturligtvis så att alla banker var tvungna att "omedelbart" skriva av sina förluster. Beloppen kan emellertid ha blivit något högre för GOTA eftersom man i samband med överföringen till Retriva tillämpade något hårdare värderingsregler än för övriga banker.⁶ Det är vidare litet överraskande att Urwitz i detta sammanhang inte tillämpar samma resonemang för Nordbanken som för GOTA.

GOTAs historia under 90-talet blev mycket dramatisk. Sedan Trygg Hansa under 91 förvärvat banken från Proventus

⁵ I Wallander [1994] diskuteras innebörden av förlustbegreppet mer ingående (s 75-78).

⁶ GOTAs årsredovisning 93 (s 7).

kom banken in i en period av kriser, som avlöste varandra. Staten blev alltmer inblandad och slutet blev att Nordbanken tog över banken. Mot slutet av 94 upphörde den att existera.

Denna utveckling innebar samtidigt mängder av förhandlingar och som resultat av dem förande av krediter och förluster fram och tillbaka, olika kapitaltillskott, avveckling av försäkringslösningar m m. Att klarlägga storleken och den verkliga innebörden av allt detta är uppgift för en doktorsavhandling. Mot den bakgrunden är jag glad för att Urwitz siffror för förlusterna under 91-93 är desamma som mina, även om han tappat bort 200 miljoner i summeringen.

Förhandlingarna kom i ökad utsträckning att få karaktären av att staten förhandlade med sig själv representerad av personer i olika positioner. Härvid hade den ena parten intresse av att dra upp förlusterna för att motivera ett större kapitaltillskott och bli av med sådana engagemang som verkade ointressanta. Motparten hade ett motsatt intresse med tanke på statens kostnader och risken för kritik att man gynnat de egna. Samtidigt hade Nordbanken och tidigare GOTA ett intresse av att behålla den kreditportfölj som tedde sig intressant och utvecklingsbar även om den kunde ge en hel del förluster under kommande år.

Av Nordbankens årsredovisning för 93 (s 13) framgår också att bland de tillgångar man tagit över bl a ingår 28 mdr i "utlåning till allmänheten" och att av hela portföljen problemkrediterna uppgår till 3,8 mdr, efter reserveringar 1,1 mdr. Det är klart att denna portfölj gav en del förluster och i redovisningen för 94 (s 23) framhålls också att de redovisade förlusterna är "inkl GOTA Bank".

Att anta att resultatet av de olika förhandlingarna skulle vara en radikalt annorlunda förlustredovisning för GOTA och även för Nordbanken än för de andra bankerna är ett djärvt antagande och en allvarlig anklagelse mot statens förhandlare.

Det är också uppenbart att vill man räkna med tillkommande förluster i de andra bankerna för åren 94-96 så borde man också göra det för de gamla krediter från GOTAs portfölj vare sig de befann sig i Nordbanken eller Retriva. En annan sak är, att det i praktiken torde vara mycket svårt att skilja ut dem. Det är i detta sammanhang viktigt att känna till att, som jag visat, en mycket stor del av de förluster som redovisas som konstaterade ett visst år icke tidigare varit "befarade".⁷ Förlusterna kommer alltså ofta snabbt och oväntat.

Å andra sidan tillgodoförs GOTA återvinningar på 6 mdr. Beloppet är av en sådan storleksordning att det påtagligt sänker GOTAs förlustandel. Uppgifterna avser enligt texten återvinningar som "huvudsakligen" skett via Retriva och som källor anges bankens årsredovisningar samt årsredovisningar för Retriva och Securum. Det framgår inte vilka år som avses och heller inte om reducering skett för de oförutsedda förluster som bör ha förekommit i Retrivans portfölj. Eftersom Retriva fördes bort från banken först i december 93, måste återvinningarna rimligen avse åren därefter. För de åren gäller vad jag sagt tidigare.

Den sista omräkningen som Urwitz gör avser vad som skall räknas med i utlåningssiffran för basåret. Han menar att för SHBs del liksom för övriga banker denna siffra skall minskas med det s k *räntearbitraget*, medan någon sådan reducering inte skall ske för GOTA. Det är fråga om kraftiga minskningar och effekten blir givetvis att skillnaden i förlustandel mellan de två bankerna ytterligare minskar.

I min undersökning (s 111-117) behandlas utförligt de olika bankernas utlåning i utländsk valuta och alldeles särskilt räntearbitraget, som var en del av denna utlåning. Precis som Urwitz säger så var det här fråga om en riskfri kort utlåning. Detta gällde så länge man kunde lita på att valutakursen låg fast och placeringarna

⁷ Wallander [1994, s 77].

skedde i statspapper. Denna av statsmakterna skapade verksamhet var samtidigt närmast osannolikt lönsam. I mitten på 80-talet dominerade de två storbankerna denna rörelse, men därefter kom snart de övriga och även finansbolagen in på marknaden. Mot slutet av 80-talet började man även placera i andra marknads-papper än statens och förlängde lånetiderna, vilket gav påtagliga risker. GOTA var naturligtvis inte så oföretagsam att man inte såg vilka förtjänstmöjligheter som här fanns och dess valutautlåning expanderade mycket starkt. Mellan 85 och 89 ökade den med 229 procent, medan SHBs inte ökade med mer än 108 procent. Följden var att GOTA behöll sin andel av den starkt expansiva marknaden för valutautlåning, knappt 10 procent, medan SHBs andel sjönk från 28 till 16 procent.

Under 91 och även tidigare började man i näringslivet bli orolig för att politiken med en fast växelkurs inte skulle hålla varför bankerna och deras kunder började förkorta sina engagemang eller gå ur marknaden. Utvecklingen avstannade och sedan den flytande kronan införts försvann förtjänstmöjligheterna.

Några säkra uppgifter om storleken av det ”riskfria” räntearbitraget i bankerna har man inte och naturligtvis ännu mindre för enskilda banker. Det är inte osannolikt att i flera av bankerna denna del av den totala valutautlåningen sjunkit vid årsskiftet 90/91 (min bastidpunkt) och ännu mer vid nästa årsskifte (Urwitz bastidpunkt). Det är emellertid en sak, en helt annan att hävda att situationen i GOTA skulle varit radikalt annorlunda än i de andra bankerna. Som stöd för sina omräkningar anför Urwitz att det inte är ”orimligt anta”, att det är ”normalt” o s v.

Mot bakgrund av det ovanstående har jag mycket svårt att finna något sakligt berättigat i hans omräkningar på denna punkt. Detta alldeles särskilt som han själv i sin tidigare artikel betonar att per den 31/12 90 var i GOTA nästan 40 procent av utlåningen till svenska låntagare i utländsk valuta och att denna verksamhet

”helt styrdes av Riksbankens uttalade politik att den privata sektorn skulle finansiera underskottet i bytesbalansen”. Det var alltså fråga om räntearbitrage.⁸ Ett år senare den 31/12 91 var motsvarande andel för valutautlåningen 38 procent enligt hans egna siffror.

• • •

Det finns naturligtvis ingen absolut sanning när det gäller beräkningen av olika bankers förlustnivå under bankkrisen; på olika punkter kan det anföras skäl för modifieringar i den ena eller andra riktningen. Men mot bakgrund av ovanstående hävdar jag bestämt att min bild ligger betydligt närmare verkligheten än den bild Urwitz ger.

Referenser

- Englund, P [1999], ”The Swedish Banking Crisis. Roots and Consequences”. *Oxford Review of Economic Policy*, vol 15, No 3.
- Urwitz, G [1998], ”Erfarenheter från en bankkris”, *Ekonomisk Debatt*, 26, s 55-68.
- Wallander, J [1994] ”Bankkrisen – Omfattning, Orsaker, Lärdomar” Bankkris-Kommittén.
- Årsredovisningar för GOTA, Handelsbanken, Skand. Ensk. Banken och Nordbanken.

⁸ Urwitz [1998 s 56]